

GAZİ ÜNİVERSİTESİ GAZİ EĞİTİM FAKÜLTESİ DERGİSİ
GAZI UNIVERSITY JOURNAL OF GAZI EDUCATIONAL FACULTY (GUJGEF)

GEFAD

Prof. Dr. Reşat GENÇ

ÖZEL SAYI - II

TEMMUZ/*JULY*, 2009 • CİLT/*VOLUME*: 29 • ÖZEL SAYI/*SPECIAL EDITION*

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi

Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty

Sahibi:
Rektör
Prof. Dr. Rıza AYHAN

Genel Yayın Yönetmeni:
Dekan
Prof. Dr. Mustafa SAFRAN

Editör:
Prof. Dr. Refik TURAN

GEFAD Yayın Kurulu:
Prof. Dr. Gönül AKÇAMETE (Ankara Ünv.)
Prof. Dr. Atilla ATAR (Anadolu Ünv.)
Prof. Dr. Hasan BACANLI (Gazi Ünv.)
Prof. Dr. Cihat CAN (Gazi Ünv.)
Prof. Dr. İsmet ÇETİN (Gazi Ünv.)
Prof. Dr. Ömer GEBAN (ODTÜ)
Prof. Dr. Ayten GENÇ (Hacettepe Ünv.)
Prof. Dr. Fitnat KÖSEOĞLU (Gazi Ünv.)
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ (Selçuk Ünv.)
Prof. Dr. Mehmet ÖZYÜREK (Gazi Ünv.)
Prof. Dr. Ali SEVGİ (Başkent Ünv.)
Doç. Dr. Salih ATEŞ (İzzet Baysal Ünv.)
Doç. Dr. Ali GÜL (Gazi Ünv.)
Yard.Doç. Dr. Abdullah ERTAŞ (Gazi Ünv.)

Editör Yardımcıları:
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK
Öğr. Gör. Dr. Uğur ÜNAL
Arş. Gör. Togay Seçkin BİRBUDAK
Arş. Gör. Bahattin DEMİRTAŞ

Kapak Tasarım:
Arş. Gör. Veysel ŞAYLİ

Owner:
Rector
Prof. Dr. Rıza AYHAN

General Publishing Manager:
Dean
Prof. Dr. Mustafa SAFRAN

Editor:
Prof. Dr. Refik TURAN

GUJGEF Editorial Board:
Prof. Dr. Gönül AKÇAMETE (Ankara Uni.)
Prof. Dr. Atilla ATAR (Anadolu Uni.)
Prof. Dr. Hasan BACANLI (Gazi Uni.)
Prof. Dr. Cihat CAN (Gazi Uni.)
Prof. Dr. İsmet ÇETİN (Gazi Uni.)
Prof. Dr. Ömer GEBAN (METU)
Prof. Dr. Ayten GENÇ (Hacettepe Uni.)
Prof. Dr. Fitnat KÖSEOĞLU (Gazi Uni.)
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ (Selçuk Uni.)
Prof. Dr. Mehmet ÖZYÜREK (Gazi Uni.)
Prof. Dr. Ali SEVGİ (Başkent Uni.)
Assoc. Prof. Dr. Salih ATEŞ (İzzet Baysal Uni.)
Assoc. Prof. Dr. Ali GÜL (Gazi Uni.)
Assist. Prof.. Dr. Abdullah ERTAŞ (Gazi Uni.)

Associate Editors:
Assist. Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK
Dr. Uğur ÜNAL
Research Asistant Togay Seçkin BİRBUDAK
Research Asistant Bahattin DEMİRTAŞ

Cover Design:
Research Asistant Veysel ŞAYLİ

GEFAD, yılda üç defa yayımlanan hakemli bir dergidir.

GUJGEF is a refereed journal that is published three times a year.

Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi
06500 Teknikokullar-ANKARA-TÜRKİYE
web:www. gefad.gazi.edu.tr
e-mail: gefad@gazi.edu.tr

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Abdullah SAYDAM	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza KELEŞ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ERDEM	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail AKA	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kazım Yaşar KOPRAMAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KESKİN	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa SAFRAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TURAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Necdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Refik TURAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Salim KOCA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Üçler BULDUK	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Altan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. İlyas GÖKHAN	Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Kazım PAYDAŞ	Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Muratbek KOCOBEKOV	Manas Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri YAVUZ	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Selçuk URAL	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Bahri ATA	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cengiz DÖNMEZ	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU	Kastamonu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Gülin KARABAĞ	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Güray KIRPIK	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail CANSIZ	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ	Kastamonu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Muhammet ŞAHİN	Gazi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ÖZÜÇETİN	Ahi Evran Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Ahmet Hasan CEBECİ	Gazi Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Uğur ÜNAL	Gazi Üniversitesi

Hakan UZUN • Çeşitli Yönleriyle Atatürk 1226-1249

Bülent AKBABA – Togay Seçkin BİRBUDAK • Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi Mizah Basınında Mustafa Kemal Atatürk İmajı 1250-1274

B. Zakir AVŞAR • Atatürk ve Cumhuriyetin Anlamı – İçeriği 1275- 1289

İbrahim ARSLANOĞLU • Batı Ülkelerinde ve Türkiye'de Demokrasinin Durumu 1290-1305

Taner LÜLECİ – Saadet LÜLECİ • Fuat Köprülü'nün Türkiye'de Çok Partili Demokratik Hayata Geçiş Dönemine Ait Tespitleri 1306-1314

Behçet Kemal YEŞİLBURSA • Geçmişten Günümüze Irak Meselesi 1315-1343

Mehmet Ali ÇAKMAK • İki Dünya Savaşı Arasında Ortadoğu 1344-1371

Hamit PEHLİVANLI • Kırıkkale Araştırmalarında Kullanılabilecek Bir Kaynak: "M.K.E. Haberleri" Gazetesi 1372-1376

Bahri ATA • Johann Friedrich Herbart'ın Tarih Eğitimi Üzerine Görüşleri 1377-1395

Miyase KOYUNCU • M. Fuad Köprülü'nün Tarih Anlayışına Bir Örnek 1396-1406

Yasin DOĞAN • Tarihte Birinci Elden Kaynaklar: Efsaneleri / Mitleri Aşmak 1407-1426

Erkan DİNÇ • Etkili Tarih Öğretimi 1427-1451

Namık ÇENCEN – Şerafettin ARIDİL • Atatürk'ün Tarih Anlayışı 1452-1466

Cengiz DÖNMEZ – Kubilay YAZICI • Atatürkçülüğün Bir Üst Değer Olarak Öğretimi 1467-1490

Tuğba BELENLİ • Tarih Dersi ve Çoklu Zekâ Uygulaması 1491-1504

Ş. Gülin KARABAĞ • Köy Enstitülerinde Tarih Öğretimi 1505-1529

Selahattin KAYMAKÇI • Yeni Sosyal Bilgiler Programı Neler Getirdi? 1530-1545

Harun ER • Sosyal Bilgiler Eğitiminde Biyografi Öğretimi 1546-1557

Ayten KİRİŞ • Tarih Derslerinde Ölçme ve Değerlendirme: 9. Sınıf Tarih Dersi Sınav Sorularının Bilişsel Açıdan İncelenmesi 1558-1581

Özgür AKTAŞ • Demokrat Parti Dönemi Sovyetler Birliği ve ABD İle İlişkilerin Cumhuriyet Tarihi Ders Kitaplarına Yansıması 1582-1603

Hüseyin KÖKSAL • Tarih Neydi, Niçin Yazılıyor ve Nasıl Eleştiriliyordu? – Antik Çağ'dan Bilimsel Tarihe Kadar – 1604-1625

Hasan IŞIK • Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi Üzerine 1626-1637

H. Haluk ERDEM • "Türk – Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu" Üzerine 1638-1659

Mustafa KESKİN • Bir Sempozyum Münasebetiyle 1660-1664

MİLLÎ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİ MİZAH BASININDA MUSTAFA KEMAL ATATÜRK İMAJI

Dr. Bülent AKBABA[*]

Arş. Gör. Togay Seçkin BİRBUDAK[**]

Özet

Bu çalışmada, Türk mizah basınının I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'daki işgal hareketlerine, Millî Mücadele'ye, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecine, bu süreçte gerçekleştirilen inkılâplara bakışı incelenmiştir. Bu çerçevede, Millî Mücadele'nin lideri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'e mizah basınının bakış açısı dönemin kaynaklarından örnekler verilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Cumhuriyet, Mustafa Kemal Atatürk, mizah, karikatür.

THE IMAGE OF MUSTAFA KEMAL ATATÜRK in HUMOR PRESS THE NATIONAL STRUGGLE AND PERIOD OF REPUBLIC

Abstract

In this study, the viewpoint of Turkish humor press towards National Struggle, occupation movements after World War I in Anatolia, the foundation process of Turkish Republic, and the revolutions in this process have been examined. In this respect, the viewpoint of humor press to Mustafa Kemal Atatürk; the founder of Turkish Republic has been tried to utilized giving examples from resources of the period.

Key words: National Struggle, Republic, Mustafa Kemal Atatürk, humor, cartoon.

---

[*] Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, akbaba@gazi.edu.tr

[**] Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tsbirbudak@gazi.edu.tr

Giriş

İmgelerin geçmişe ilişkin tanıklıkları gerçekten değer taşır, yazılı belgelerin sunduğu kanıtları desteklemenin yanı sıra onları tamamlar. Özellikle de olayların tarihi söz konusu olduğunda, imgelerin, metinlere aşina olan tarihçilere zaten bildikleri şeyler söyledikleri doğrudur. Ancak bu gibi durumlarda bile imgenin ekleyeceği şeyler vardır. Geçmişin başka kaynakların ulaşmadığı yönlerine girme imkânı sağlarlar. İmgeler geçmişi daha canlı bir şekilde "hayalimizde canlandırmamızı" sağlar. Resimler, fotoğraflar, karikatürler, heykeller ve diğer imgeler bize, geçmiş kültürlerin yazıya dökülmemiş deneyimlerini ya da bilgilerini paylaşma olanağı sağlar[1]. Görsel bir nesneden imgeler yoluyla tarihsel bir ana gitmek, o anı yakalamak ve sözcüklere dökmek, öncelikle sözcüklerle görülen nesneler arasında her zaman var olan bir uçurumu aşma çabasıdır. Pratik olarak aynı nesneye bakan her insan aynı şeyi görür diye düşünülse de, bakmak seçmektir ve düşüncelerimiz, inanç ve değerlerimiz, teorik ve ideolojik bağlanımlarımız bu seçimlerimizi, dolayısıyla nesneleri görüşümüzü etkiler. Çünkü bakmak bir tasavvur oluşturmaktır[2].

İçeriğinde fikir, sanat ve mizah unsurunu barındıran karikatürlerin algılanmasında ona bakan kişilerin inançları, değerleri, tutumları belirleyicidir. Karikatürler bu özelliği itibarıyla yazılı metinlerde yer almayan bilgileri ve karikatüristin farklı bakış açılarını sunabilir. Ülkemizdeki tarih yazıcılığının temel kaynağı yazılı belgeler olarak algılanmaktadır. Fakat çok zengin bir tarihi birikime sahip olan ülkemizde Tanzimat Döneminden günümüze kadar tarihi olaylara, toplum hayatına, devletlerarası ilişkilere, savaşlara ve buna benzer pek çok konuya atfen pek çok karikatür çizilmiştir. Bu karikatürler o dönemin tarihine farklı bir bakış açısı getirmektedir. Mizah ve ironinin yan yana kullanıldığı bu karikatürler çizgilerin gücünü göstermektedir.

Yazı ile anlatılması çok güç olan pek çok konunun anlatımında oldukça başarılı olan karikatürlerin bir diğer özelliği de karikatürcülerin bir konuyu ele alırken çizgilerine kattıkları veya yansıttıkları dünya görüşlerini tespit etme imkânı

---

[1] Peter Burke; **Tarihin Görgü Tanıkları**, s.13
[2] Esra Danacıoğlu; **Geçmişin İzleri**, s.92

sağlamasıdır. Bununla birlikte daha da önemlisi, karikatürcüler farklı bir medeniyet dünyasına mensup konuları, toplumları ele aldıklarında bu toplumlara nasıl baktıklarını seçtikleri karakterlerle somut bir şekilde ortaya koymaktadırlar. Burada karikatürcüler kendi hayal dünyaları veya pencerelerinden, yabancı toplumları dünyaları tarif etmektedirler. Bunu yaparken de, ister istemez mensubu oldukları toplumun ve medeniyet havzasının değer yargılarının etkisinde kalmaktadırlar. Bu durum, geçmişte sürekli olarak mücadele halinde olan iki farklı medeniyet havzasına mensup karikatürcüler ve konular arasında olursa, ortaya çok daha ilginç değerlendirmeler ve sonuçlar çıkmaktadır. Bu aynı zamanda sosyal tarihçilik ve kültür tarihçileri içinde çok önemli bir malzeme sunmaktadır[3].

Bu çalışmada Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi mizah basınının Millî Mücadeleye, Yunanlılara, inkılâplara ve özellikle Millî Mücadele'nin lideri, cumhuriyetin banisi olan Mustafa Kemal Atatürk'e bakış açısı onların çizgilerinden örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

Millî Mücadele Dönemi Mizah Basını

Türk milletinin Mustafa Kemal önderliğinde dünyanın o dönemdeki en büyük güçlerine karşı verdiği Millî Mücadele'de elindeki en büyük güç liderinin askerî ve idarî dehâsı ile Türk milletinin istiklâl fikrine ve liderine olan inancıydı. Vatanın kurtuluşunun İstanbul'daki yönetimle mümkün olamayacağına kanaat getiren Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışından itibaren Türk milletinin ona olan inancı ve desteği Millî Mücadele'nin başlangıç noktasını teşkil eder. Mustafa Kemal'in önderliğinde verilen Millî Mücadele sadece cephelerdeki askerî olaylarla sınırlı olmayıp, halkın topyekûn katıldığı bir süreci temsil eder. İmkânların çok sınırlı olduğu bu dönemde, en çok ihtiyaç duyulan şeylerin başında belki de moral ve güven yer almaktaydı. İşgâlin en ağır, umutsuzluğun en yüksek olduğu anlarda dahi "moral" ve "güven"ini kaybetmeyenlerin başında ise TBMM ve basının önemli bir bölümü gelmekteydi. Özellikle mizah dergileri halkın moralini yüksek tutma açısından çok

[3] Necmettin Alkan, **Avrupa Karikatürlerinde II.Abdulhamid ve Osmanlı İmajı**, s.14-15.

önemli bir fonksiyonu yerine getirmişlerdir[4]. Okuma-yazma oranının pek de yüksek olmadığı o yıllarda, kısmen resimli ve karikatürlü yayınlanan mizah dergileri Türk halkına moral ve güven vererek kamuoyu oluşturmuşlardır[5]. Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmasıyla savaştan savaşa sürüklenen acılı ulus, unuttuğu tebessüme yeniden kavuşabilmek için topyekûn silaha sarılmış, karikatür de bu savaşın içinde yer almıştır. Dünyanın ilk emperyalist savaşında, anti-emperyalist karikatürcülere büyük bir sorumluluk, sınırsız bir görev düşmüştür. Kendileri savaşçı, mizah dergileri silah, karikatürleri ise cephaneleri olmuştur[6].

İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusân'ın kapatılmasından sonra birçok mebus, idareci ve asker Ankara'ya gelerek buradaki harekete katılmışlardır. Ankara'da BMM'nin açılması ve İstanbul'dan Ankara'ya gelen devlet ricalinin durumu İstanbul'daki Damat Ferid Hükûmeti'ni ve İtilaf Devletleri'ni oldukça rahatsız etmeye başlamıştır[7]. Siyasî alandaki bu gelişmelerin bir tezahürünü de basın camiasında görmek mümkündür. Ali Kemal'in Peyâm-ı Sabah'ı, Refii Cevad (Ulunay)'ın Alemdar'ı, İstanbul dergisi, Millî Mücadele boyunca bu savaşı yürütenler aleyhinde yayın yapmış, gerek İstanbul Hükûmeti gerekse işgalci devletler tarafından her yönden desteklenmişler ve bu gazeteler için sansür söz konusu olmamıştır[8]. Buna karşılık Velid Ebüzziya'nın Tevhid-i Efkâr'ı başta olmak üzere Akşam, İleri, Vakit gibi günlük gazeteler İngilizlerin ve Saray'ın yoğun baskı ve sansürüne rağmen ellerinden geldiği ölçüde Millî Mücadele'ye destek vermişlerdir[9]. Çeviker, süngüler arasında gerçeği yazıp çizen bu insanların, militanca mücadele verdiklerini, mizah dergilerinden yükselen hırçın seslenişleriyle dünya mizah tarihinde eşine pek az rastlanabilecek bir örnek oluşturduklarını ve bu karikatür birikiminin, tarihi görünen ve görünemeyen

---

[4] Cüneyd Okay; **Dönemin Mizah Dergilerinde Millî Mücadele Karikatürleri,** s.6.
[5] İsmail Şen; **Asi'den Gazi'ye Karikatürlerde Atatürk,** s.289.
[6] Turgut Çeviker; **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü,** C.: III, s.22.
[7] Refik Turan vd.; **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi,** s.155.
[8] Nuri İnuğur; **Basın ve Yayın Tarihi,** s. 341.
[9] Okay, **a.g.e.,** s.9. İstanbul'daki Milli Mücadele yanlısı dergilerin bir kısmı baskılara dayanamayarak kaçmıştır. Buna örnek olarak İstanbul'dan yayın hayatını sürdüren Aka Gündüz yönetimindeki Alay'ın Ankara'ya taşınması gösterilebilir. Şen; **a.g.e.,** s. 294.

boyutlarıyla sergilediğini belirtmektedir[10]. Millî Mücadele'nin basın cephesinde yer alan bu "askerler", dünya tarihinde benzeri görülmemiş bir savaş vermiş, İstanbul'da uygulanan sansüre rağmen, Millî Mücadele'nin her başarısını büyük bir heyecanla duyurmuş, millete moral veren yayınlar yapmışlardır[11].

Geçmişte yaşanan bütün savaşlarda mizah basını, dolayısıyla Türk karikatürü bütün imzalarıyla aynı hedefe yönelmişlerdir. Bu nedenle tümü birleştiğinde güçlü bir ses oluşturmuş, toplumun moral olarak ayakta kalmasına katkıda bulunmuşlardır[12]. Suphi Nuri İleri, Millî Mücadele mizah basınının toplumun moralini yüksek tutma konusundaki rolünü şu sözleriyle ortaya koymaktadır[13]: "*Kötü habere karşı halkın maneviyatını ve ümidini kuvvetlendirmek görevi biz gazetecilere düşüyordu. Böyle zamanlarda görevimiz ordumuzu, kumandanımızı övmek, zaferden emin olmak, borazanlı Mehmetçik sesleriyle halkın maneviyatını yükseltmek için çalışmaktı. İleri, bu görevi tamamıyla yaptı ve en güç zamanlarda hem ordumuza azim ve irade, ümit ve iman verdi*."

Ancak, Millî Mücadele döneminde Türk karikatürünün tam bir birlik ve beraberlik hâlinde olduğu söylenemez. Millî Mücadele yanlısı yayın organlarının yanı sıra Anadolu'da başlatılan bu harekete karşı olan, saltanat ve işgalci güçlerden yana tavır takınan bir grup da mevcuttur.

Sedat Simavi, Diken'den sonra kısa bir ara verip 5 Mayıs 1921'de Güleryüz dergisini çıkarmaya başlamıştır. Güleryüz Dergisi, ilk sayısının kapağındaki verdiği mesajla Saray, İstanbul Hükûmeti ve işgalci güçlere karşı Mustafa Kemal Paşa'yı ve Anadolu hareketini sonuna kadar savunacağını ilân etmiştir.

Güleryüz'de Mustafa Kemal, Mehmetçik, Türk ordusu, halk, kadınlar ve manevi güçler, olağanüstü boyutlarda yansıtılmıştır. Güleryüz'ün en önemli üç karikatürcüsü Sedat Simavi, Cevat Şakir ve Sedat Nuri'dir[14]. Güleryüz'ün ardından

---

[10] Çeviker, **a.g.e.,** s.7.
[11] Şen, **a.g.e.,** s.289.
[12] Çeviker, **a.g.e.,** s.16.
[13] **a.g.e.,** s.33.
[14] **a.g.e.,** s.165.

benzer bir yayın politikası izleyen Yeni Eğlence ve Âyine dergilerinin de yayınlanmaya başlaması mizah basınında Millî Mücadele'ye desteği artırmıştır.

Bu dönemde yayınlanan karikatürlerin ezici çoğunluğu Milli Mücadele'ye destek verir niteliktedir. Ciddi tek istisna olarak Refik Halit'in yayınladığı Aydede'de görülen Ahmet Rıfkı imzalı karikatürler gösterilebilir. Aydede, Mustafa Kemal Paşa ve öncülüğünü yaptığı kurtuluş hareketine karşı çıkan; sarayı ve işgalcileri tutan bir dergidir[15].2 Ocak 1922'de Aydede'nin yayın hayatına girmesiyle Millî Mücadele dönemi mizah basınında yeni bir dönem başlamıştır. Güleryüz ile Aydede bu mizah savaşının iki önemli cephesini oluştururlar[16]. 1918 yıl sonu ile 1922 yılı sonu arasındaki süreçte karikatürleriyle toplumu etkileyen iki karşıt fikirli karikatürcü olarak Sedat Simavi ve Ahmet Rıfkı ön plana çıkar[18].

Nabzında bir imân vuran kanınla
Bilmem ki semâdan yüksek alnınla
Bu ziyâ görmeyen ufka yükseldin
Güneşin doğduğu yerden mi geldin?[17]

Sedat Simavi Millî Mücadele'ye sonsuz destek verirken; Ahmet Rıfkı, Batılıların ve yerli işbirlikçilerinin uyguladığı temel politikayı açık vererek yansıtırken, işgal kuvvetleri komutanı ve subaylarını zevkle çizmiş, Mustafa Kemal'in kişiliğinde Millî Mücadele ile alay etmiştir[19]. Mizah basınının işaret ettiği çerçevelerden biri olan kolonyal çerçeve yani imparatorluğun Avrupa emperyalizminin kurban ya da hedeflerinden biri olarak görülmesi bununla bağlantılı olarak emperyalizmin boyunduruğu altındakiler ikilisine dayalı ilişkilendirme ve ayırmaya yönelik sınırların çizilmesidir.

---

[15] Hıfzı Topuz; **100 Soruda Başlangıçtan Günümüze Türk Basın Tarihi,** s. 72.
[16] Çeviker, Kurtuluş Savaşı karikatürünün bu iki dergiye bile indirgenebileceğini belirtmektedir. Çeviker, **a.g.e.,** s.28.
[17] **Güleryüz,** 5 Mayıs 1921, No:1, s. 1.
[18] Orhan Koloğlu; **Türkiye Karikatür Tarihi,** s. 177. Millî Mücadele'ye muhalif olanlar arasında Ali Kemal, Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Refik Halit (Karay) da yer almaktadır. Bu yazarlar muhalif tutumları nedeniyle karikatürlere de malzeme olmuşlardır. Okay, **a.g.e.,** s.22.
[19] Önder Şenyapılı, **Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür Kim, Niye Çiziyor?,** s. 181.

Başka bir deyişle mizah basını, Avrupa'ya boyun eğme konumunu kendileriyle paylaşan devletlere yakınlık duymasıdır[20]. Ahmet Rıfkı'nın çizimlerinde hem emperyalist güçlerin kabul edilişi hem de Millî Mücadele'nin savaş verdiği Yunan komutan ve askerlerinin çizilmesi bu iki yaklaşımın da Ahmet Rıfkı'da mevcut olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul dışında da mizah dergileri yayınlanmıştır. Günlük gazetelerde yer alan karikatürlerin yanı sıra, Anadolu'nun farklı şehirlerinde Babalık Gazetesinin Mizah Eki[21], Kaval[22], Kahkaha[23], Dertli[24], Anadolu'da Kalem[25], Peyam-ı Sabah yerine çıkmaya başlayan Alay[26], Satvet-i Milliye[27] dergileri yayınlanmıştır.

Millî Mücadele dönemi mizah basınında yer alan karikatürlerde işgalci güçler (İngiliz, Fransız, İtalyan); işbirlikçiler (Padişah Vahideddin, Damat Ferit Paşa, Ali Kemal, Sait Molla, Refik Halit, vd.) ve kurtuluş savaşçıları (Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Mehmetçikler ve kadınlarımız, vd.) ele alınır. Çok uluslu bir savaş olmasına karşın, karikatürlerdeki ana düşman Yunanistan'dır. Bu nedenle karikatürlerde Yunan Kralı Konstantinos, Venizelos ve Eftoslar sık sık boy göstermişlerdir. İngiliz, Fransız, İtalyan komutanları ve askerleri de kuşkusuz karikatürlerin vazgeçilmez malzemeleri arasında yerlerini almışlardır. Karikatürlerde Türk askerleri yiğit, cesur, atak, bağışlayan ve savaşçıdır. Yunan askerleri ise korkak, kaçkın, teslimiyetçi, kalleş, uyuşuk, beceriksiz ve yağmacı olarak çizilmişerdir. Bu nitelikler, komutanlar ve subayları için

---

[20] Palmira Brummet; **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908 – 1911,** s. 513 – 514.

[21] Yusuf Mazhar Bey tarafından 4 Mart -2 Haziran 1922 tarihleri arasında Konya'da çıkarılmıştır. Bu gazetede Server İskit, Rahmi Namdar, Reşat Ekrem Koçu, Enver Behnan Şapolyo gibi önemli yazarlar görev almıştır. Topuz, **a.g.e.,** s. 78.

[22] 1920–1922 yılları arasında Eskişehir'de yayın yapan derginin 17 sayısı mevcuttur.

[23] Esad Ömer Eyyubi tarafından 1922–1924 yılları arasında Trabzon'da yayınlanan dergi 152 sayı çıkmıştır.

[24] İlyaszade Şükrü tarafından Bolu'da 16 Ağustos 1919'da yayınlanmaya başlanan Dertli Dergisi'nin 332 sayısına ulaşılabilmektedir.

[25] Hüseyin Suat tarafından 1921'de Ankara'da çıkarılan Anadoluda Kalem mizah dergisinin 6 sayısına Millî Kütüphane arşivinde mevcuttur.

[26] 10 Ocak 1920'de Ankara'da Aka Gündüz tarafından çıkarılan dergi 29 Eylül 1922'ye kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

[27] 24 Şubat 1922–1923 tarihleri arasında Elazığ'da Mustafa Hulusi Bey tarafından yayınlanan derginin 39 sayısına ulaşılmaktadır.

de geçerlidir. Aydede çizeri Ahmet Rıfkı dışında bütün karikatürcüler düşmanı bu gözle ele almışlardır. Ancak bu yolla zafer kapıları açılacaktır[28].

Mizah Basınında Mustafa Kemal Atatürk

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadeleyi organize eden ve yöneten bir komutan olmasının yanında; çok karizmatik ve yakışıklı oluşuyla da karikatürlerin çizimine yardımcı olmuştur[29]. Mustafa Kemal Paşa karikatürlerde nadiren tek başınadır. Genellikle Yunan ordusu ya da Yunan Kralı Konstantin ile beraber çizilmiştir. Konstantin ile beraber çizildiği karikatürlerdeki ortak tema; Kral'ın Mustafa Kemal karşısında düştüğü mağlubiyet durumudur. Mustafa Kemal bazen mağrur bir biçimde Konstantin'in konuşmasını dinler, bazen elinde bıçak Kral'ın ensesinde zafer bıçağını bilmek üzere bekler, bazen Konstantin'in kafasını açarak içinde akıl ararken, bazen de ringde Anadolu'dan nispetsiz bir boks müsabakasında Yunan Kralı ile karşı karşıya gelir. Papulas da buna benzer karelerde yer almıştır[30].

Mustafa Kemal'in İstanbul basınındaki ilk portre çizimi 1918 Ekim'inde Yenigün'de yayınlanmıştır. Bu çizimde Mustafa Kemal'in liderlik iddiasına herhangi bir belirti yoktur. 13 Kasım 1919'da Diken'de yayınlanan Mustafa Kemal karikatüründe ise sadece ismine yer verilmiş, yine Millî Mücadele'nin liderliğine bir atıfta bulunulmamıştır.[31]

Mustafa Kemal Paşa[32]

[28] Çeviker, **a.g.e.,** s.23.
[29] Şen, **a.g.e.,** s.13.
[30] Okay, **a.g.e.,** s.20.
[31] Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi,** s. 230.
[32] Yenigün 1918. Bu çizim Koloğlu; **Türkiye Karikatür Tarihi,** s. 230'dan alınmıştır.

Mustafa Kemal'in liderlik vasfının belirgin olarak görüldüğü ilk karikatür Alay dergisinin ilk sayısında Aka Gündüz imzasıyla yayınlanmıştır. Bu karikatürde Osmanlı Sadrazamı Damat Ferit Paşa'nın liderliğinin sona ermekte olduğuna bir atıfta bulunularak, Mustafa Kemal'in Millî Mücadele'de ön plana çıkışı betimlenmektedir. Karagöz'de ilk zamanlarda görülen Mustafa Kemal karikatürleri işgale karşı alınacak tavırla ilgili tereddütleri yansıtması itibariyle sert olarak nitelendirilebilir. Başkent İstanbul'un işgalinden 4 gün sonra Karagöz dergisinde yayınlanan bir karikatürde Mustafa Kemal'in tavrı sert bulunmuş ve eleştirilmiştir[34].

— *İşte sipariş buyurulan tasvîr-i aliyyeniz efendim.*
— *Bu da yakışıklı, bu da paşa ama bana hiç benzemiyor.*[33]

Refik Halit, Millî Mücadele karşıtı yazılarında bazen oldukça sert ifadelere yer vermiştir. Örneğin İstanbul'da son Osmanlı Mebusân Meclisi toplandığında, gelen üyelerden bir kısmının Millî Mücadele yanlısı nitelikler taşımasını "Merhaba Sivas kuzuları, Ankara keçileri, Kurban Bayramı mı yaklaştı? Ecelinize ayağınızla mı geldiniz?" sözleriyle yorumlarken; Millî Mücadele'nin bütün ruhunu temsil eden Misâk-ı Millî ile şu sözlerle alay etmiştir: "Telaffuzu ne güç, ne çirkin, ne gayrimillî bir kelime… Manakyan Kumpanyası'nda bir aktör vardı. Hacı Misak. Bu terkip bana onu hatırlatıyor. Acaba millî misak nedir?"[35].

I. İnönü Muharebesi'nde Türk Ordusu'nun başarılı olması üzerine İtilaf Devletleri, Londra'da bir konferans tertip etmeye ve bu konferansa yine Türk Milleti adına İstanbul'daki hükûmeti çağırmaya karar vermişlerdir. Tevfik Paşa Kabinesi,

---

[33] **Alay,** 10 Ocak 1920, No: 1, s. 8.
[34] Şen, a.g.e., 13 – 14.
[35] Koloğlu, **a.g.e.,** s. 95 – 96.

Ankara ile İstanbul arasındaki ayrılıkları gidermek için Londra'ya gidecek heyette bir de BMM temsilcisinin bulunmasını istemiş, Mustafa Kemal ise Millî Hükûmetin Londra'ya doğrudan çağrılmadıkça gitme niyetinde olmadığını bildirmiştir. Londra Konferansı toplanmadan kısa bir süre önce Karagöz'de yayınlanan bu karikatür, I. İnönü Muharebesi'ndeki başarıya rağmen bazı kesimlerin Ankara'ya hâlâ yeterince güvenmediğini göstermektedir.

İtalya'nın araya girmesiyle BMM Hükûmeti Londra'ya doğrudan çağrılınca Bekir Sami Bey Londra'ya gitmiştir. 21 Şubat 1921'de başlayan konferansta İngiltere ve ortakları görüşlerini ortaya koyduktan sonra, Türk Milleti adına Osmanlı Hükûmeti heyetine söz verdiğinde heyet başkanı Tevfik Paşa "*Söz hakkı milletin gerçek temsilcilerinindir.*" diyerek fevkalâde bir jest yapmış ve İtilaf Devletleri'ni, şimdiye kadar tanımak istemedikleri BMM Hükûmetiyle direkt muhatap olma durumunda bırakmıştır[36].

Özellikle II. İnönü Muharebesi'ndeki başarıdan sonra yayınlanan Mustafa Kemal

Mustafa Kemal **–** *Ha bakalım Karagöz dayı, asıl asıl da görelim. Sen mi beni çekeceksin, ben mi seni?*
Karagöz **–** *Böyle sen bir yana ben bir yana çekersek zaten kıl kadar kalan urgan kopunca ikimizde sırt üstü düşeriz. İyisi mi gel şunun iki ucunu bir araya getirelim de ele güne karşı işimizi bilelim.*[38]

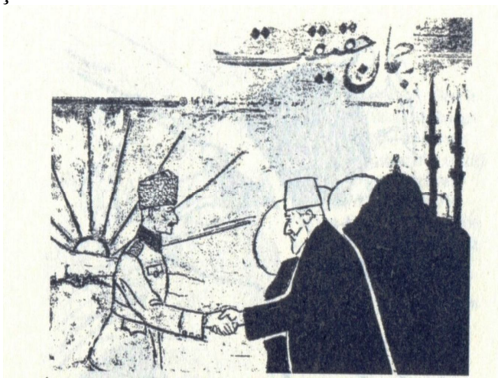

Tercüman-ı Hakikât, 13 Mart 1921[39]

[36] Refik Turan vd., **a.g.e.,** s. 182 – 183.
[38] **Karagöz,** 9 Şubat 1921, No: 1347, s. 1.
[39] **Tercüman-ı Hakikat,** 13 Mart 1921, s.1. Bu karikatür Orhan Koloğlu; **Dünyadan Çizgilerle Atatürk**, s. 25'ten alınmıştır.

karikatürlerinde ise çoğunlukla Millî Mücadele'ye destek görülmektedir. Milletin moralini yüksek tutmaya çalışan, Millî Mücadele'nin başarısına inanan bu karikatürlerin çoğunun İstanbul'da yayınlanan dergilerde çıkması da ayrıca önem arz etmektedir.

Londra Konferansı öncesinde Mustafa Kemal ile ilgili tavrı şüpheli görünen Karagöz dergisi de II. İnönü Muharebesi sonrası Millî Mücadele'ye olan desteğini netleştirmiştir.

Sadece Yunan Ordusunun değil aynı zamanda Türk milletinin makûs talihinin de mağlup edildiği II. İnönü Muharebesi'nin kazanılmasının ardından, Türk milletinde Mustafa Kemal'e ve Türk ordusuna olan güven iyice artmıştır.

Bu zaferle İstanbul basınında da Millî Mücadele'ye olan destek artmış, Mustafa Kemal'in ve Millî Mücadele resimleri İstanbul basınının da vazgeçemediği mizanpaj materyali olmuştur[37].

Mustafa Kemal Paşa – *Geriye... dön!*
Karagöz – *Paşam dönüşleri adam akıllı öğrendi. Biraz da Atina'ya Pire'ye doğru marş marş yaptır da ferahlasın!*[40]

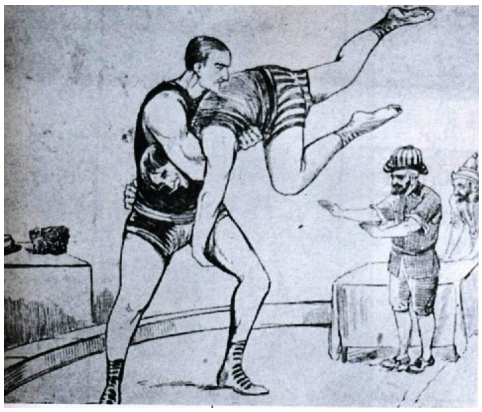

Karagöz – *Aman Paşam birdenbire yere atma sonra aceleye geldi derler şöyle biraz kıvrandır ki kimsenin hakkı kalmasın!*[41]

[37] Turgut Er, **Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma,** s. 63.
[40] **Karagöz,** 20 Nisan 1921, No: 1367, s. 1.
[41] **Karagöz,** 30 Nisan 1921, No: 1370, s.1.

Bu başarıdan sonra yayınlanan karikatürlerde, Yunan Ordusu'nun artık kendi ülkesine gönderilmesinin zamanının geldiğine işaret edilmiş, Mustafa Kemal Yunan işgal kuvvetlerinin komutanı Papulas'ı güreş müsabakasında çok zor durumda bırakmış, Galata Köprüsü'nde, işgal kuvvetleri zabiti "Mustafa Kemal kartpostalları" ile korkutulmuştur[42].

Türk kuvvetlerinin Yunanlıları iki defa yenilgiye uğratması Türk Milletinin moralini yükseltirken, Yunanlılar ve İngilizleri endişelendirmiş, bu durum Yunanlıların Anadolu'dan çekilmelerine değil bütün imkânlarını kullanarak yeniden saldırmalarına sebep olmuştur[43].

Köprü üzerinde Mustafa Kemal Paşa'nın kartpostalları
— Çok bakma hemşeri rüyana girer![44]

İnönü Muharebeleri'nde mağlup olan Yunan ordusu, Anadolu'daki kuvvetlerinin sayısını iki katına çıkarıp, Türk ordusu üzerinde kesin bir galibiyet elde etmek için taarruza geçmiştir. Bu taarruz sonucunda Afyon, Kütahya ve Eskişehir Yunanlıların eline geçmiş, Türk ordusu Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekilmiştir. Yunanlıların bu galibiyeti Anadolu'da büyük bir endişeye ve moral bozukluğuna yol açmıştır. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nin ortaya çıkardığı zorlu koşullar iki grup insanı pek etkilememiştir. Birinci grup, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki TBMM gerekirse Kayseri'ye taşınmaya ve aynı azimle vatanı işgalden kurtarmak için çalışmaya karar vermiştir. Diğer grup ise, küçük bir kısmını ayırmakla beraber mizah dergilerinin öncülüğündeki İstanbul basınıdır.

---

[42] Şen, **a.g.e.,** s.15
[43] Turan vd., **a.g.e.,** s.189
[44] **Güleryüz,** 26 Mayıs 1921, No: 4, s. 1.

Güleryüz'ün liderlik ettiği mizah dergileri Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nin kaybına, Türk ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesine rağmen, hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemiş, karikatürleriyle Kral Konstantin'i, Başbakan Gunaris'i, Küçük Asya İşgal Orduları Komutanı Anastasiyos Papulas'ı coşkulu ve alaycı bir biçimde ele alıp karikatürize ederek moralleri yüksek tutmaya devam etmişlerdir[45].

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ndeki mağlubiyetin sorumlusunu arayan Meclis içindeki muhalefet Mustafa Kemal'i bu olayın sorumlusu olarak "*Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır, o nerededir? Onu göremiyoruz. Bu günkü acıklı halin, feci durumun hakiki sorumlusunu ordunun başında görmek isterdik*" sözleriyle suçlarken, Fevzi Paşa (Çakmak) ise "*İlerleyen Yunanlılar adım adım mezarlarına yaklaşmaktadırlar.*" diyerek askerî becerisi ve özgüveniyle korku ve heyecanları yatıştırmıştır[46].

Fevzi Paşa'nın sözleri Karagöz dergisinde çıkan bu karikatürde de çok net bir şekilde desteklenmiştir. Ankara sınırına kadar ulaşan Yunan ordusunun Millî Mücadele'nin merkezini ele geçirme hayalinin boşa çıkarılacağı ve tümünün yok edilme zamanının geldiği çizgilerin dilinden aktarılmıştır. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ndeki başarısızlığa ve sonrasındaki zor şartlara rağmen, bir sonraki muharebede zaferin kazanılacağı karikatürlerde müjdelenmiştir.

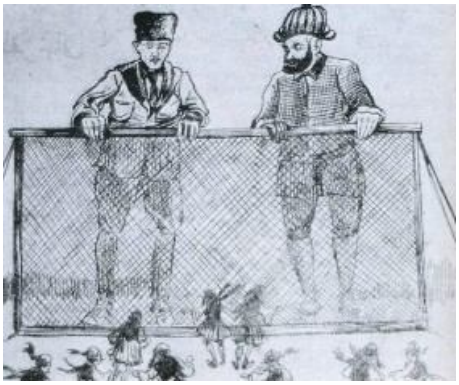

Mustafa Kemal Paşa *– Geh, geh, geh, bili bili bili bili bili!*
Karagöz *– Sırası geldi galiba Paşam. İpi çekivereyim mi?*[49]

5 Ağustos 1921'de çıkarılan bir kanunla Başkomutanlık görevine

[45] Okay, **a.g.e.,** s.17.
[46] Turan vd., **a.g.e.,** s.190.
[49] **Karagöz,** 27 Temmuz 1921, No: 1395, s.4.

getirilen Mustafa Kemal "*Milletimizi esir etmeye çalışan düşmanları mutlaka mağlup edeceğimiz hakkındaki inancının sarsılmadığını*" bütün dünyaya ilân etmiştir[47].

14 Ağustos 1921'de Kral Konstantin'in "*Ankara'ya!*" emrini verdiği Yunan kuvvetlerinin taarruza geçtiği günlerde, mizah basınında "zafer" ve hatta "İzmir" müjdelenmiştir. 23 Ağustos 1921'de başlayıp 22 gün devam eden savaş neticesinde Yunan kuvvetlerinin Sakarya'nın doğusundan tamamen atılmasıyla Ankara'nın oyununun sonra çıkacağı, Kral Konstantin'in "dişlerinin söküldüğü", kafasının "dipsiz kile boş ambar" kadar akıldan yoksun olduğu çizilmiştir. Sakarya Lokantası'nda Türk müşteriye hizmet eden Konstantin: *"Yahu bu adam ne obur imiş. Önüne ne kadar yemek koysam hepsini silip süpürüyor."* üslubu ile Yunan Kralı alay konusu edilmiştir[48].

Yerden göğe küp dizseler
Birbirine perk etseler
Altından birini çekseler
Seyreyle sen gümbürtüyü

***Mustafa Kemal Paşa** – Çelebi sen küp oyununu biliyor musun?*
***Papulas** – Bilmiyorum*
***Mustafa Kemal Paşa** – İşte şimdi o oyunu oynayacağız.*[50]

[47] Turan vd., **a.g.e.,** s.191.
[48] Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın,** s. 81.
[50] **Güleryüz,** 8 Eylül 1921, No: 19, s.4.

Karikatürlerde Yunanlılar Megalo Ellas (Büyük Yunanistan) adlı gemiye binerek memleketlerine döndürülmeye başlanmış, Yunan işgal kuvvetlerinin, Anadolu'dan tamamen atılacağına inanılmış, bundan sonra sulhun Mustafa Kemal'in kılıcının ya da süngüsünün ucunda olduğu ilân edilmiştir. Artık Sevr kâsesi kırılmıştır ve barış çorbası Misak-ı Millî tenceresinde kaynamaktadır. Yunan Kralı Konstantin ve veliaht Yorgo'nun kulakları çekilmiş, General Papulas diz çöktürülmüştür[51].

Mizah basını Sakarya Savaşı'nın zaferle neticelenmesinin ardından ise sabırla ve coşkuyla Türk ordusunun nihaî saldırısını ve zaferini beklemeye başlamıştır[52].

Bununla birlikte kimileri barış görüşmeleri için bunca kan dökülmüş olmasını gereksiz görmüş, kimileri de zaferi sahiplenmek için hazırlanmış, eskiler –Enver Paşa– Anadolu'ya dönmeye çalışmaya başlamışlardır.

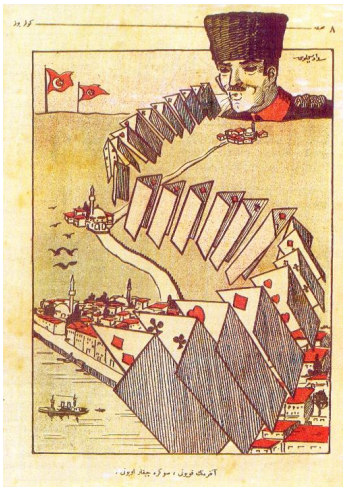

Ankara'nın koyunu, sonra çıkar oyunu.[53]

İsmet Paşa – *Ne o paşam, kafasının içinde ne arıyorsun.*
Mustafa Kemal Paşa – *Akıl arıyorum. Bulamıyorum. Dipsiz kile boş anbar.*[54]

[51] Şen, **a.g.e.,** s.17.
[52] Okay, **a.g.e.,** s.17.
[53] **Güleryüz,** 3 Kasım1921, No:26, s.8.
[54] **Karagöz,** 8 Eylül 1921, No:19, s. 1.

Sakarya Zaferi milliyetçi çizerlerin cesaretini artırmıştır. Millî Mücadele'ye muhalefet eden Aydede Dergisi ise bu başarılara rağmen hâlen bu mücadeleyi küçümsemeye ve eleştirmeye devam etmektedir. Milli Mücadele muhalifi Ahmet Rıfkı'nın çizdiği ve Aydede'de yayınlanan karikatürler Mustafa Kemal'i uzlaşmaz, şiddet yanlısı ve elde edemeyeceği şeyleri isteyen biri olarak tasvir etmektedir. Ancak Ahmet Rıfkı bile işgal kuvvetlerinin köşeye sıkıştırıldığını kabul etmekte, fakat Anadolu'nun zaten çok sınırlı olan kaynaklarının da tükendiğini çizgilerinde dile getirmektedir.

Büyük Taarruz'un hazırlık döneminde TBMM'de sabırsızlanmalar görülmektedir. Buna karşılık mizah dergileri sabırsızlık göstermek bir yana desteklerini arttırmakta ve gelecekteki muhtemel bir zaferden emin görünmektedir[55].

Papulas– *Anne, anneciğim, sandala binemem ben, korkarım.*
Konstantin– *Sus maskara, karada korkarsın, denizde korkarsın, hele eve gidelim, sana bir ders vereyim de gör.*
Karagöz– *Aman kokona, istersen Paşama bırak da biraz askerlik öğrensin!*[56]

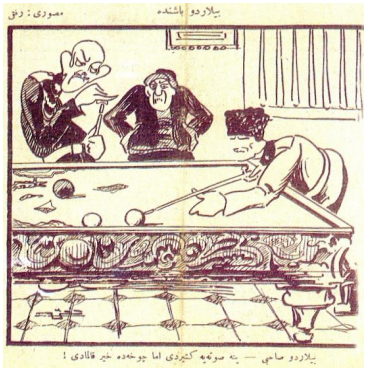

Bilardo başında
Bilardo sahibi – *Yine soteye getirdi ama çuhada hayır kalmadı!*[57]

[55] Okay, **a.g.e.,** s.17.
[56] **Karagöz,** 21 Eylül 1921, No: 1410, s.1.
[57] **Aydede,** 10 Ağustos 1922, No: 64, s.1.

30 Ağustos'taki Yunan bozgununun ardından Türk toplumu yepyeni bir havanın içine girmiştir. Sadece Yunanlıları değil, Dünya Savaşı'nın bütün galiplerini yenme psikolojisi herkesi sarmıştır. Artık muhalifler de tutkularından vazgeçmek ve Mustafa Kemal'e övgüler yağdırmak durumunda kalmışlardır[58]. Millî Mücadele muhalifi Ahmet Rıfkı'nın karikatürlerini yayınlayan Aydede tarafsızlığını ilân etmiş[59]

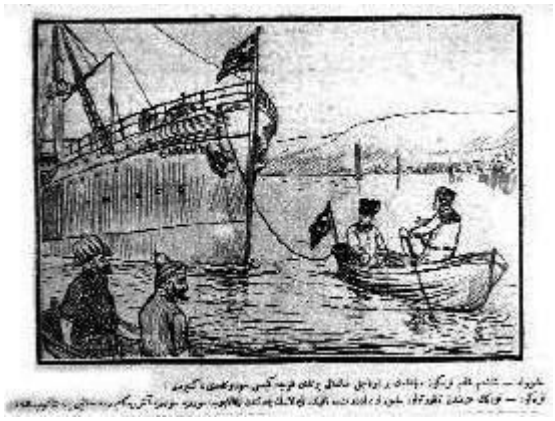

Hacivat – *Şaştım kaldım Karagöz, Paşamın ufacık sandalı Yunan'ın koca gemisini sürükledi, getirdi!*

Karagöz – *Türk'ün azminden ne kurtulur Hacivat, ordumuz da yakında Papulas'ın burnundan yakalayıp sürüye sürüye Ankara'ya getirise sakın yine şaşırıp kalma!* [60]

Ahmet Rıfkı, diğer muhalif Ali Kemal'in zaferden sonra değişecek tavrıyla alay etmeye bile başlamıştır.

Damat Ferit başta olmak üzere İstanbul'daki Millî Mücadele muhaliflerinde de Mustafa Kemal korkusu baş göstermiş, İstanbul'daki durumun ve düşünce yapısının değişeceği dile getirilmiştir. Yıllardır onurlu bir barış için savaşan Anadolu sonunda bu barışı sağlayacak zaferi kazanmıştır[61].

Hazırlık safhasıyla beraber 3,5 yıl kadar süren milli mücadele boyunca en ümitsiz, en zor, en ağır ve gülmekten en uzak bulunan anlarda ve şartlarda dahi mizah dergilerinin halkın, ordunun ve bu zor mücadeleyi yürütenlerin moralini yüksek tutmak için sarf ettiği çabanın kayda değer olduğu aşikârdır[62].

---

[58] Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi,** s. 245.
[59] Refet Bele'nin emrindeki Türk ordusunun İstanbul'a girişi ile dergi yayınına son vermiştir. Refik Halit ve Ahmet Rıfkı da yurtdışına kaçmıştır. Çeviker, **a.g.e.,** s. 177.
[60] **Karagöz,** 10 Mayıs 1922, No:1476, s.1.
[61] Şen, **a.g.e.,** s.19 – 20.
[62] Okay, **a.g.e.,** s. 19.

İstiklâl Harbi sonrasında çizgiler barış için donanır. Bu dönemde cepheler ve silahlı ordular karikatürden çekilir. Yerini kapalı salonlar, antlaşma masaları, kulisler, lobiler ve Türk toplumunun bütün bu olup bitenleri tedirginlikle bekleyişi alır. Karikatürlerde politik önderler bir cambaz ipinde veya bir güreş minderinde karşı karşıya getirilir. Gerek savaş, gerekse Lozan görüşmeleri sırasında çizilen karikatürlerde toplumsal tehdit öne çıkar.

Yeni İcad Anadolu Harp Makinesi

Hacivat– *Yedi ülkenin halkı bu icada parmak ısırdı Karagöz, bu ne müthiş makine yahu!*
Karagöz- Bundan mükemmeli kimde varsa çıkarsın iki yüz bin kişilik ordunun topunu, tüfeğini, esirini, maktulünü on beş gün içinde ayıklayıp tertemiz ediyor.[63]

Tehdidin kaynağında kuşkusuz büyük savaşın yüz akı, onuru, cesareti vardır. Karikatürcülerin çizimlerini dolduran, işte bu tür bir tehdittir. Savaş biçim değiştirdiğinde, karikatürün de buna uyması doğaldır. Çünkü karikatüre yol gösteren hayatın kendisidir. Yaşamın nabzını o tutar; onunla birlikte akar. Bu nedenle Lozan görüşmeleri, Türk karikatürünü zenginleştirmiş, yeni olanaklar getirmiştir[64].

İtilaf Devletleri'nin olaya Sevr, TBMM Heyeti'nin ise Misak-ı Millî penceresinden bakması 13 Kasım 1922'de toplanan Lozan Konferansı'nın 4 Şubat 1923'te kesintiye uğramasına neden olmuştur. Konferansın kesintiye uğraması, en ufak bir ödün vermeyeceğimiz istiklâlimizi korumak için savaş ihtimalini gündeme getirmişse de buna gerek kalmayacağı düşünülmüştür. Sonuç olarak Lozan'da yapılan antlaşmayla TBMM, askerî alandaki başarısını siyasal alanda sürdürmüş ve Sevr'in geçersizliğini tüm dünyaya kabul ettirmiştir.

---

[63] **Karagöz,** 13 Eylül 1922, No: 1512, s.4.
[64] Çeviker, **a.g.e.,** s. 31.

Askerî ve siyasal alandaki başarılardan sonra yeni Türk devletinin yapılandırılmasına başlanmış ve devletin rejimini ne olacağı konusu gündeme gelmiştir. Bu konu üzerinde toplumun hemen her kesiminden farklı öneriler dile getirilmiş, bunlar üzerinde tartışmalar yapılmıştır. Yeni Türk devletinin rejimi konusunda mizah basınının da önerileri olmuştur.

Karagöz'deki bir karikatür cumhuriyetin ilanından bir ay önce mevcut durumun yalnızca Cumhuriyet ile tanımlanabileceğini iddia etmekte, yerde kırılmış saltanat testisinin yerine yapılan yeni vazoyu TBMM ibriğinden beslemekte, Karagöz'ün de elindeki Cumhuriyet levhasıyla katkıda bulunduğunu resmetmekteyken; Akbaba 1 Ekim 1923'te kimin cumhurbaşkanı olacağını çizgileriyle açıklamaktaydı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Mustafa Kemal karikatürlerinde ciddi bir azalma görülmektedir. Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçildikten sonra aslında icraatın dışına çekilmiş gibi bir görüntü vermeye başlamıştır.

Anadolu'nun Sabrı Bitti

Anadolu kadını *– Oğulların İzmir'i iki haftada aldılar Paşam; bu Frenk diplomatları ne tuhaf insanlar, bir ay geçti ağızlarından bir laf alınamadı!*

Yıldırım Gazi *– O kahraman oğulların, diplomatları bülbül gibi söyletecek kuvvettedir nine! Sen meraklanma, bak ben daha mahmuzlarımı çıkarmadım![65]*

Türkiye'nin Şekl-i Hükûmet İmalathanesi

Karagöz *– Hah işte şöyle Paşa efendiler, kendi kendimize şekl-i Hükûmet icad edeceğiz diye iki senedir na-hak yere uğraştık. Nihayet çevire çevire, benzete benzete yine Avrupa'daki o renklere benzettik. Bakın ne âla oldu, şimdi ben de üstüne şu levhayı oturtayım olsun bitsin![66]*

[65] **Karagöz,** 27 Aralık 1922, No: 1542, s.1
[66] **Karagöz,** 29 Eylül 1923, No: 1621, s.1.

Bu durum da hakkındaki karikatürlerin azalmasının bir nedeni olarak görülebilir. Hatta Cumhurbaşkanı seçilmesinden hemen sonra yayınlanan bir karikatürde, karikatürcülerin onun gibi bir kahramanı eleştirmekten çekindiklerini, şimdi kendisine dokunmadan, Hükûmeti eleştirme hakkına kavuşmaktan dolayı duydukları rahatlığı görülür.

Millî Mücadele döneminde milletle beraber mücadele eden karikatürcülerin Cumhuriyet döneminde de Mustafa Kemal'e ve Ankara'ya olan açık destekleri sürmüştür. Bu destek bazı araştırmacılar tarafından mizahın özüne aykırı bulunur ve kırklı yıllara gelinceye dek, Türkiye'de doğru dürüst mizahi çizim yapılamamasının nedeni olarak gösterilir[67].

Güzele ne yakışmaz! [68]

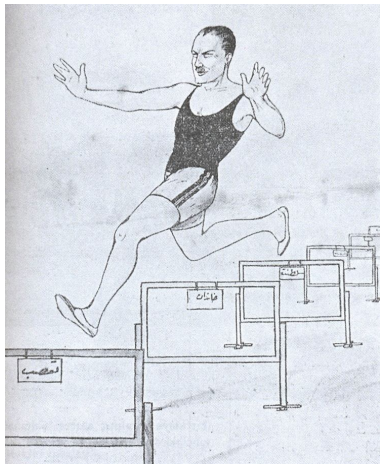

Necat Safhaları: Son Hamle[69]

[67] Şen, **a.g.e.,** s. 295.
[68] **Akbaba,** 1 Ekim 1923, No: 86, s.1 (Kuşağın üzerinde "cumhuriyet" yazmakta)
[69] **Zümrüdüanka,** 6 Mart 1924, No: 121, s.1. (Daha önceki engellerin üzerinde "saltanat, "hanedan" ve "taassup" yazmakta)

Ahmet Sipahioğlu bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: *"Bu durumun bence tek ve önemli nedeni, ortada karşı çıkılacak ya da hicvedilecek bir durumun olmamasından kaynaklanmaktadır. Ya da 30'lu yılların çizerleri durumu böyle değerlendirmişlerdir. Çünkü 1920 sonlarında ve 30'lu yıllarda karikatürle uğraşan çizerlerin hemen tümü (Sedat Simavi, Münif Fehim, Ratip Tahir, Sedat Nuri İleri ve Ramız Gökçe) zaten Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal kuvvetlerini desteklemişler ve modern Türkiye ülküsüne gönül vermişlerdir. Hâl böyle olunca da "muhalif karikatür" gibi bir olgunun o dönemde ortaya çıkmamasına şaşmamak gerekir."* [70].

Cumhuriyet'in ilanından sonra çizilen karikatürlerde Mustafa Kemal Paşa sivil bir karakter olarak resmedilmiştir. Bu dönemde hem mizah dergilerinin hem de bu dergilerde yer alan Mustafa Kemal karikatürlerinin sayısında ciddi bir azalma görülür. Atatürk karikatürlerinin azalmasının nedeni onun konumunun, imajının, milletin olduğu gibi karikatürcülerin gözünde de değişmesidir.

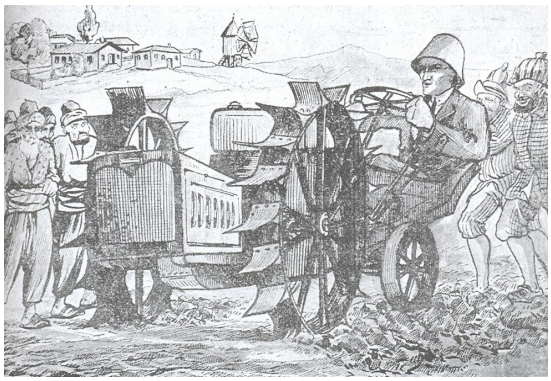

Gazimiz Çiftçi İnkılâbı Yaparken!

Hacivat – *Allah aklına kudret, vücuduna kuvvet versin Paşam. Memlekete, fikirlerde yaptığın büyük inkılâbın bir mükemmelini de çiftçilikte yapmak için köylüye ön ayak oluyorsun. Allah seni millete bağışlasın!*

Karagöz – *Gazi Paşamız milleti refaha, medeniyete saadete götürmek için her fedakârlığı yapıyor, hudutlarda çarpıştı, taassupla pençeleşti. Şimdi de köylümüzün gözünü açmak, onlara medeni çiftçilik öğretmekle uğraşıyor. Başında böyle halâskârı bulunan millet daima ileri gider Hacivat.*[71]

[70] Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı 1923–1980,** s.18.
[71] **Karagöz,** 20 Haziran 1925, No: 1801, s.4.

Milli Mücadele yıllarının "kurtarıcı kahraman"ı, önce Cumhuriyet'i kuran "Reis-i Cumhur" sıfatıyla "siyaset üstü" bir makama ulaşmış, sonra devrimleri gerçekleştiren ve çağdaş Türkiye'yi yaratan "Gazi" olmuştur. Bu durum yayınlanan karikatürlerin niteliğini de değiştirmiştir. Bu tarihten sonra yayınlanan Atatürk karikatürleri, Milli Mücadele'den sonra ilk kez İstanbul'a dönüş, yabancı devlet adamı ziyaretleri, Harf İnkılâbı gibi konularla sınırlı kalmışlardır. Bu dönemde yayınlanan karikatürlerde Mustafa Kemal Paşa'nın karikatürden çok resme yakın çizildiği görülür[72].

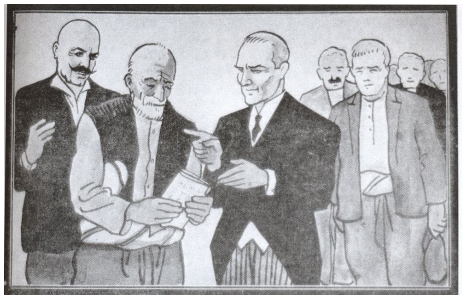

Gazi Baba yeni harfleri öğretmek için iptidâi hocası gibi halk arasında çalışıyor.

Köroğlu *– Ey büyük kalpli, büyük düşünceli Gazi babamız. Sen bize rehber oldukça biz en güç şeyleri yaparız. Göreceksin bak, yılbaşına kalmayacak bütün millet bu harfleri öğrenecek![73]*

Sonuç

Türk halkının dünyanın büyük güçlerine karşı verdiği Millî Mücadelede cephedeki savaşın yanında cephe gerisinde de büyük bir mücadele verilmiştir. Millî Mücadele'nin basın cephesinde yer alan bu askerler her türlü baskı ve sansüre rağmen çizgileri ve yazılarıyla dünya mizah basınında çok özel bir yere sahiptirler. Türk halkının dünyanın büyük güçlerine karşı verdiği Millî Mücadelede cephedeki savaşın yanında cephe gerisinde de büyük bir mücadele verilmiştir.1918 yılında mizah basınında sadece adıyla gördüğümüz Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin başlaması ile birlikte karikatürlerde daha sık yer almaya başlamış, işgalci güçlerin komutanlarının ve askerlerinin karşısında güçlü bir portre olarak çizilmiştir. Dönemin karikatüristleri, Kütahya Eskişehir Muharebelerinin sonrasında Türk halkının en umutsuz günlerinde dahi

[72] Şen, **a.g.e.,** s. 295,299.
[73] **Yeni Köroğlu,** 19 Eylül 1928, No: 42, s.4.

bu mücadeleye, Türk askerine ve Mustafa Kemal Paşa'ya olan inançlarını çok net bir şekilde sergilemişlerdir.

Kütahya Eskişehir Muharebelerinin ardından oluşan ümitsizlik ortamı 23 Ağustos 1921'de başlayıp 22 gün devam eden Sakarya Savaşı ile sona ermiştir. Türk milletine büyük müjde Sakarya Zaferiyle verilmiştir. Bu zaferin kazanılmasından sonra mizah basınında Mustafa Kemal Paşa Anadolu'nun işgal altındaki bölgelerinin de kurtarıcısı olarak çizilmiştir.

30 Ağustos Zaferiyle birlikte yeni bir dönemin kapısı aralanmıştır. Dünyanın büyük güçlerine karşı verilen Millî Mücadeleye muhalif olan yazar ve çizerler de bu olayın ardından Mustafa Kemal'in liderliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Savaşın ardından yaşanan diplomasi sürecinde Türk mizah basını olaylara Mustafa Kemal Paşa'nın dünyaya bakış açısıyla uyum içinde bakmış, çizgilerini barıştan yana kullanmıştır. Cumhuriyetin ilânından sonraki dönemde ise Mustafa Kemal Atatürk çizimleri kemal dönemine ulaşmış ve Cumhuriyetin kurucusu Türk mizah basınında hak ettiği yere ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

1. Karikatürler

Akbaba; 1 Ekim 1923, No: 86, s.1

Alay; 10 Ocak 1920, No: 1, s. 8.

Aydede; 10 Ağustos 1922, No: 64, s.1.

Güleryüz; 26 Mayıs 1921, No: 4, s. 1.

_____; 3 Kasım1921, No:26, s.8.

_____; 5 Mayıs 1921, No:1, s. 1.

_____; 8 Eylül 1921, No: 19, s.4.

Karagöz; 10 Mayıs 1922, No:1476, s.1.

_____; 13 Eylül 1922, No: 1512, s.4.

_____; 20 Haziran 1925, No: 1801, s.4.

_____; 20 Nisan 1921, No: 1367, s. 1.

_____; 21 Eylül 1921, No: 1410, s.1.

_____; 27 Aralık 1922, No: 1542, s.1

_____; 27 Temmuz 1921, No: 1395, s.4.

_____; 29 Eylül 1923, No: 1621, s.1.

_____; 30 Nisan 1921, No: 1370, s.1.

_____; 8 Eylül 1921, No:19, s. 1.

_____; 9 Şubat 1921, No: 1347, s. 1.

Yeni Köroğlu; 19 Eylül 1928, No: 42, s.4.

Zümrüdüanka; 6 Mart 1924, No: 121, s.1.

2. Tetkik Eserler

ALKAN, Necmettin; **Avrupa Karikatüründe II. Abdülhamid ve Osmanlı İmajı,** Selis Kitaplar, İstanbul, 2006.

BRUMMET, Palmira; **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908–1911,** Çev.: Ayşen Anadol, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

BURKE, Peter; **Tarihin Görgü Tanıkları**, Çev.: Zeynep Yelçe, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

ÇEVİKER, Turgut; **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü,** C.: III, Adam Yayınları, İstanbul, 1991.

DANACIOĞLU, Esra; **Geçmişin İzleri,** Tarih Vakfi Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

ER, Turgut; **Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma,** BYEGM Yayınları, Ankara, 2003.

İNUĞUR, Nuri; **Basın ve Yayın Tarihi,** Der Yayınları, İstanbul, 2002.

KOLOĞLU, Orhan; **Dünyadan Çizgilerle Atatürk,** Erko Yayıncılık, İstanbul, 2007.

_____; **Kim Bu? Mustafa Kemal,** Boyut Kitapları, İstanbul, 2004.

_____; **Türkiye Karikatür Tarihi,** Bileşim Yayınevi, İstanbul, 2005.

OKAY, Cüneyd; **Dönemin Mizah Dergilerin Millî Mücadele Karikatürleri,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

ÖZKAYA, Yücel; **Millî Mücadelede Atatürk ve Basın 1919–1921,** Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007.

SİPAHİOĞLU, Ahmet; **Türk Grafik Mizahı 1923–1980,** Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1999.

ŞEN, İsmail; **Asiden Gaziye Karikatürlerde Atatürk 1919–1938,** Sarnıç Yayınları, İstanbul, 2003.

ŞENYAPILI, Önder; **Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür Kim, Niye Çiziyor?,** ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2003.

TOPUZ, Hıfzı; **100 Soruda Başlangıçtan Günümüze Türk Basın Tarihi,** Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996.

TURAN, Refik vd.; **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi,** Gazi Kitabevi, Ankara, 2005.